

Особливості аграрного розвитку у 40-80-х рр. ХХ ст.

Т. Д. Булах, А. Г. Морозов

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОЇ КІНОМЕРЕЖІ В ДОБУ «ВІДЛИГИ» (НА ПРИКЛАДІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ РСР)

Досліджено становлення та розвиток сільської кіномережі, проаналізовано стан кінообслуговування сільського населення центральних областей Української РСР, методи керівництва кінофікацією та пропагандою, проаналізовано недоліки у роботі сільського кінопрокату.

Ключові слова: доба «відлиги», «кінофікація», «пропаганда».

This article researches the establishment and development of the rural cinematographic network and analyses the state of cinematographic services for the population of the central USSR regions, methods of its management and propaganda and the drawbacks in the work of the rural film services.

Author show the dynamics of the cinematographic coverage of rural areas and the attitude of peasants/ villagers to it. The article also analyses the popular back then repertoire plans of the rural cinematograph.

Key words: Khrushchev-thaw (dütente), cinematograph, propaganda, film services, mobile cinema units.

У системі культурно-освітньої роботи у радянські часи кіно завжди посідало важливе місце як дієвий пізнавально-виховний засіб та форма дозвілля сільського населення. Та насамперед, державно-партійними органами кіно розглядалося як дієвий засіб агітаційно-пропагандистського інформування широких верств сільського населення в дусі пануючої ідеології. У добу «відлиги», коли було поліпшено життя селян, значно зросла увага партійно-державного керівництва до кінофікації села. У такий спосіб влада прагнула посилити свій вплив на маси та продемонструвати успіхи у вирішенні соціальних проблем селянства. Процес кінофікації села був доволі динамічним, однак непоміченими були проблеми та недоліки.

Окремі аспекти обраної нами для вивчення теми відображено у вітчизняній історіографії [1-7]. Водночас розвиток сільської кіномережі у центральних областях УРСР у роки «відлиги» до тепер не став об'єктом спеціального вивчення.

Автори статті ставлять за мету розкрити цей маловідомий епізод із історії кінофікації українського села у роки «відлиги».

У повоєнний період відвідування сільських кіносеансів перетворилося на один із найпоширеніших видів дозвілля на селі. При клубах працювали як стаціонарні, так і пересувні державні кіноустановки. Партійне керівництво покладало на кінематограф важливе завдання ідеологічного виховання українського селянства. Кіно вважалося одним із важливих засобів пропаганди комуністичних ідей та

радянського способу життя. Як зазначав М. Хрушов, «по мірі впливу на почуття та розум людей, по охопленню широких мас народу нічого не може зрівнятися з кіномистецтвом» [8].

ХХ з'їзд КПРС у своїх рішеннях вважав за потрібне, «враховуючи значення кіно як найбільш масове мистецтво», вжити заходів для збільшення та розширення кіномережі. Перед кінематографом було поставлено завдання сприяти «найшвидшій побудові комунізму». Засобами кіно населення мало інформуватися про успіхи в економічному, соціальному та культурному розвитку країни. Завдяки кіно здійснювався активний вплив на ідейно-моральне становлення та розвиток молодих громадян, виховувалася в них лояльність до пануючої ідеології.

Враховуючи таку мету, розвиток кіномережі у добу «відлиги» мав забезпечувати цілеспрямоване використання можливостей з метою морального, естетичного та військово-патріотичного виховання; організацію широкого показу населенню кращих кінофільмів; створення сприятливих умов для демонстрацій кінофільмів у сільській місцевості. Кіно прагнули використовувати як потужний засіб пропаганди впровадження досягнень агробіологічної науки, передового досвіду в сільськогосподарське виробництво. Також кіно визнавалося засобом виховання трудящих у дусі комунізму та мобілізації «трудівників села» на виконання завдань, поставлених партією та урядом.

Загалом у роки «відлиги» спостерігається позитивна динаміка розвитку кіномережі. Для кращого обслуговування працівників колгоспів у весняно-літній період у селах будували літні кономайданчики за рахунок місцевих коштів [9, 11]. Так, якщо на кінець 1953 р. за даними І. Романюка, на селі працювало 5697 кіноустановок, що в середньому становило одну пересувку на 3-4 населені пункти [281, 196], то на кінець 1956 р. ця цифра зросла до 7400 [10, 464]. У 1959 р. забезпеченість сільських клубів кіноустаткуванням ще покращилася і майже в кожному другому клубі була в наявності стаціонарна кіноапаратура [5, 227].

Проте на досягнутих показниках не зупинялися й кіномережа на селі продовжувала зростати й на початку 1960-х рр. Так, у Черкаській області у 1960 р. в кожному районі працювали 1-2 пересувні кіноустановки, обладнані вузькоплівковою кіноапаратурою. Вони обслуговували трудівників тваринницьких ферм безпосередньо за місцем їх

роботи [9, 11]. На тій же Черкащині за 5 місяців 1960 р. 26 таких пересувних кіноустановок провели 4128 кіносеансів, відповідало понад 40 тис. глядачів. На виконання спеціальної Постанови Ради Міністрів УРСР «Про прискорення кінофікації сільської місцевості» у 1960 р., наприклад, у Черкаській області було введено в дію 121 сільську стаціонарну кіноустановку, широкоекранні кінотеатри та 15 літніх кіномайданчиків [9, 7]. На 1961 р. стаціонарних кіноустановок в усіх сільських клубах України вже нараховувалося 12844 одиниць [11, 1]. З того часу кінофільми могло переглядати набагато більше населення.

На початку 1960-х рр. понад 90 % кіноустановок державної кіномережі працювали саме в сільській місцевості. Так, у Черкаській області з 585 кіноустановок на 1 червня 1960 р. 537 працювало саме у сільській місцевості [9, 38]. Серед більшості селян кіносеанси були дуже популярними, адже це була можливість залучитися до великого мистецтва та й просто відпочити від звичайних проблем [7, 173].

Оскільки кінофікація перебувала у системі пропаганди, широко практикувалися тематичні покази радянських кінокартин, тематичні фестивалі, зокрема сільськогосподарських фільмів, огляди-конкурси аматорських фільмів, кінолекторії тощо.

Особливу увагу радянське керівництво звертало на демонстрацію у селах науково-популярних та документальних кінофільмів, що пропагували досягнення радянської науки, техніки і культури. Наприклад, такі хроніко-документальні та науково-популярні фільми демонструвалися для селян Черкащини у 1961 р.: «Новости дня» (Московська кіностудія), «Новини сільського господарства України», «Один на сто», «Двоє на великому полі», «Євгеній Долинюк», «Ярослав Чиж», «З досвіду українських буряководів», «Наземноесилосование», «Сільські винахідники», «Створимо міцну кормову базу», «Рослині білки», «Мала механізація в тваринництві», «Збільшуємо виробництво гречки», «Автомашина і сільське господарство», «Бджоли та врожай», «Профілактика захворювання птиці», «Механізація свиноферм», «Хліб семирічки» (Українська кіностудія) [12, 7].

Фільми у сільські клуби надходили із районного кінопрокату відповідно до репертуарного плану, який узгоджувався між сільським кіномеханіком і кінопрокатом. З метою залучення більшої кількості кіноглядачів, завідувач клубом чи кіномеханік ознайомлювали селян із планом показу фільмів, написаним власноруч, який зазвичай вивішували на дошці оголошень [7, 173]. Населення села пильнувало за оголошеннями про показ фільмів і обирало найбільш популярні кінострічки. З великим ентузіазмом і зацікавленістю до кінофільмів ставилася молодь села. Вона збиралася гуртом і ходила пішки ґрунтовими дорогами на кіносеанси навіть з сусідніх сіл, розташованих за 2 – 3 км від сільського клубу. Натомість сільське населення зрілого та літнього віку набагато рідше відвідували кіносеанси [7, 174].

Для школярів часто у сільських школах проходили навчальні кінопокази, організовувалися тематичні покази по 2 сеанси на тиждень. Перед кожним кіносеансом обов'язково виступали лектори або

члени правління колгоспу, бригадири з доповідями на господарчі або суспільно-політичні теми [13].

Загалом збільшення чисельності глядачів відбувалося як за рахунок зростання кількості кіносеансів, так і зростання популярності кіно та покращення умов кінопоказу.

Однак, процес кінофікації села центральних областей Української РСР мав недоліки та прогалини. Темпи зростання кіномережі та кінообслуговування в різних районах були неоднаковими. Лишалось ще чимало сіл, жителі яких, як і раніше, не дивилися фільмів. Сільськими стаціонарними установками були оснащені лише населені пункти із чисельністю мешканців більше 500 осіб.

Загалом у республіці існувало понад 4 тис. сіл, що налічували 50 і більше дворів, які через відсутність приміщень не мали можливості переглядати кінофільми. У Запорізькій області таких населених пунктів у 1957 р. було – 35, у Полтавській – 24, у Кіровоградській – 21 [14, 81]. Один із найбільших по республіці відсотків населених пунктів, неохоплених кінофікацією, у 1962 р. був у Полтавській області – 12,8 % [6, 199]. У Кіровоградській області у 100 населених пунктах зовсім не демонструвалися фільми, тому що їх ніде було переглядати. У цій же області на середину 1950-х рр. існувало всього 135 кінопересувок, а населених пунктів по 30-40 дворів нараховувалось 1700 [6, 197]. Якщо у 1962 р. у середньому на одного жителя в містах та селищах міського типу припадало 20 відвідувань кіносеансів, то в сільській місцевості цей показник становив лише 14 [6, 199].

Навіть партпрацівники відзначали, що сільська кіномережа в областях працює незадовільно. Наприклад, на Черкащині незадовільною визнавалася робота у Драбівському, Маньківському, Христинівському і Шполянському районах. У них «недообслуговано кінопоказом сотні тисяч глядачів і заборгованість державі по цих районах становить близько мільйона карбованців» [9, 38].

Робота кіномережі не була налагоджена достатньою мірою і через брак спецтранспорту, а той, що був, використовувався не за призначенням. Так, у Немирівському районі Вінницької області більше 10 днів на місяць кінопересувні автомобілі були зайняті на інших роботах або простоювали [6, 197]. Залишалася гострою проблема забезпечення сільських населених пунктів якісною кіноапаратурою, оскільки у більшості випадків сюди направлялась уже застаріла техніка і не в кращому стані. У ряді клубів взагалі не було необхідної техніки, не вистачало якісних динаміків.

Основна увага була зосереджена на змісті трансляцій, вкрай мало приділялось уваги якості самих кінопоказів. Сільські мешканці скаржилися, що в ряді клубів демонстрація фільмів проходить погано, картини перериваються на частини, кіноапаратура в незадовільному стані [15]. Це пояснювалось й тим, що частково фільми показували на застарілій вузькоплівковій апаратурі, тоді як більшість нових кінокартин випускалося на широкій плівці, котра значно поліпшувала їхню якість.

Ряд клубів не мав апаратних. У зв'язку з цим фільми демонструвалися у приміщеннях, непристосованих

для кінопоказу. Часто приміщення не були забезпечені достатньою кількістю місць для сидіння. Клубні приміщення у багатьох селах були малого розміру, зали для глядачів на 80 – 90 місць в укрупнених колгоспах аж ніяк не задовольняли культурні потреби населення [7, 174].

Траплялися випадки, коли у радгоспах та колгоспах не було приміщень для культурно-масової роботи з людьми. Кінопокази влаштовували у їдальнях, які ставали глядацьким залом. Якщо глядачів виявлялося більше, то кінокартину доводилося дивитися стоячки або селяни мусили приносити стільці з собою. Приміщення, призначені для кінопоказу, часто використовували не за призначенням. У деяких районах сільські клуби займали під різноманітні господарські потреби: засипка зерна та овочів, їдальні чи навіть курятники.

Органи кінофікації та кінопрокату не приділяли належної уваги питанням репертуарного планування для сільських кіноустановок і це надзвичайно гальмувало систему кінообслуговування сільського населення УРСР. Зазвичай надходження фільмів із фільмобазы затримувалось, приходила заміна одного фільму на інший. Здебільшого замість нових фільмів демонструвалися старі. У випадку заміни фільмів траплялися кумедні випадки. Наприклад, в одному з районів Черкащини фільм «Лев Толстой» був замінений фільмом «Великий концерт», у той час як там проводився тематичний вечір, присвячений 50-річчю з дня смерті Л. Толстого [13].

На відвідування сеансів впливала й надмірна заідеологізованість кінопоказів. Хоча партійні працівники пояснювали надзвичайно низьке відвідування кінофільмів «відсутністю належної організаторської роботи з глядачем». Особливо це стосувалося таких «високоідейних і високодуховних творів радянського кінематографу, як «Сім'я Ульянових», «Розповіді про Леніна», «Кочубей», «Добровольці», які мали «величезне виховне значення», але на кінопокази яких збиралися в окремих селах буквально десятки людей [9, 38].

Розвиток системи кінообслуговування на селі зробив свій внесок у формування комуністичного світогляду, моральних переконань, тому кіно в добу «відлиги» визнавалося потужним засобом ідейного виховання. Цілеспрямована пропагандистська діяльність працівників відділів кінофікації призвела до збільшення кількості сеансів та глядачів. Розвиток сільської кіномережі Центральних областей Української РСР відбувався значними темпами, стрімко зростала кількість кіноустановок, а також збільшувалася частота відвідувань місць кінопоказу глядачами. Цей вид мистецтва приваблював сільських глядачів своєю доступністю і користувався великою популярністю серед них. Організація кіносеансів була чи не найголовнішою формою отримання сільським населенням інформації як у сфері культури, так і освіти.

Однак навіть на середину 1960-х рр. не вдалося досягти 100% забезпечення клубів кіноапаратурою, а рівень кінообслуговування поліпшувався дуже повільно. Більшість сільських населених пунктів обслуговувалася кінопересувками, забезпеченими застарілою апаратурою, що спричиняло низьку

якість демонстрування фільмів. Негативний вплив на роботу сільської кіномережі мала значна заідеологізованість тематики та небажання бюрократичного апарату враховувати потреби та прагнення глядачів.

1. Беренштейн Л. Ю. В авангарді трудівників села (колгоспні і радгоспні партійні організації України між XX і XXIII з'їздами КПРС) / Л. Ю. Беренштейн. – К., 1968.
2. Маланчук В. А. Нове в культурі і побуті колгоспного селянства / В. А. Маланчук. – К. : Наукова думка, 1970. – 189 с.
3. Талан Є. П. Колгоспи Української РСР в період завершення будівництва соціалізму (1951 – 1958 рр.) / Є. П. Талан. – К. : Наукова думка. – 158 с.
4. Історія українського селянства: Нариси: В 2 т. / НАН України; Інститут історії України / В. А. Смолій (відп. ред.) - К. : Наукова думка, 2006. – Т. 2. – 652 с.
5. Рибак І. В. Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921 – 1991 рр.) / І. В. Рибак. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2000. – 304 с.
6. Романюк І. М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. XX століття / І. М. Романюк. – Вінниця : Книга – Вега, 2005. – 256 с.
7. Лисак В. Ф. Повсякденність українських селян в умовах радянської дійсності 1950 – 1960-х рр. XX ст. / В. Ф. Лисак. – Донецьк, 2013. – 290 с.
8. М. С. Хрущов і Україна. – К. : Інститут історії України НАН України, 1995. – 200 с.
9. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф. Р. 2631 – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 36.
10. Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник. Київ: держстатвидав, 1956. – 535 с.
11. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 5116. – Оп. 8. – Спр. 217. – 141 арк.
12. ДАЧО. – Ф. Р. 2624. – Оп. 1. – Спр. 91. – Арк. 1-7.
13. Особистий архів автора. Спогади про життя. Коломієць Д. М. (20.01.1944), що мешкає у с. Косари, Черкаська обл.
14. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 2856. – 230 арк.
15. Особистий архів автора. Спогади про життя. Штефан В. А. (1939 р. н.), що мешкає у с. Мартиновка, Кіровоградська обл.

П. В. Киридон

ПОРУШЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ СІЛЬСЬКОЇ ПРАВЛЯЧОЇ НОМЕНКЛАТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У ПОВОЄННЕ ДВАДЦЯТИРІЧЧЯ (1945 – 1964 РР.)

У публікації акцентовано увагу на порушеннях законності та зловживаннях владою партійно-державної номенклатури в сільських районах Української РСР протягом 1945 – 1964 рр., схарактеризовано способи номенклатурного підпорядкування українського села в умовах тоталітарної системи.

Ключові слова: Українська РСР, сільське господарство, повоєнне двадцятиріччя, партійно-державна номенклатура, порушення законності, зловживання/надзловживання.

Attention at violations of the law and abuse of power of the party-state nomenclature in the rural areas of Ukrainian SSR in 1945 – 1964 is accented in this article. Methods of nomenclature subordination of Ukrainian village under the totalitarian system are shown in the paper.

Key words: Ukrainian Soviet Socialist Republic, agriculture, postwar twentieth anniversary, the party-State nomenclature, violation of the law, abuse.